

AUTOREFERAT

1. Imię i nazwisko: Małgorzata Anna Kuśpit

2. Dyplomy, stopnie naukowe

1999 tytuł magistra psychologii

5-letnie jednolite studia magisterskie na Wydziale Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, kierunek: psychologia

2006 Stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie psychologii na Wydziale Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Obrona pracy doktorskiej pt. *Temperamentalno-emocjonalne uwarunkowania odbioru reklamy wizualnej.*

Promotor: prof. dr hab. Stanisław Popek.

Recenzenci: Prof. dr hab. Bożydar Kaczmarek, Prof. dr hab. Kazimierz Pospiszyl

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych

1999–2006 Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie: Instytut Psychologii,
Zakład Psychologii Ogólnej
Stanowisko: asystent

2007–obecnie Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Instytut Psychologii,
Zakład Psychologii Ogólnej
Stanowisko: adiunkt

4. Wskazanie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. 2017 r. poz. 1789)

a. Tytuł osiągnięcia naukowego:

Podmiotowe uwarunkowania radzenia sobie ze stresem w środowisku szkolnym młodzieży uzdolnionej artystycznie.

Małgorzata Kuśpit, *Podmiotowe uwarunkowania radzenia sobie ze stresem w środowisku szkolnym młodzieży uzdolnionej artystycznie*, Lublin 2018, Wydawnictwo UMCS, ss. 296, recenzent wydawniczy: prof. dr hab. Joanna Madalińska-Michalak.

b. Omówienie celu naukowego ww. pracy i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania

Moim głównym osiągnięciem naukowym jest analiza podmiotowych uwarunkowań radzenia sobie ze stresem w środowisku szkolnym młodzieży uzdolnionej artystycznie. Analiza zdolności i uzdolnień człowieka jest przedmiotem wielu badań naukowych szczególnie w kontekście psychopedagogicznym. Badacze coraz częściej zwracają również uwagę na potrzebę modernizacji programów nauczania oraz metod pracy z uczniami o ponadprzeciętnych zdolnościach. Optymalizacja rozwoju zdolności i uzdolnień jednostki jest ważna w kontekście rozwoju cywilizacyjnego oraz współczesnej kultury (Łaszczyk, Jabłonowska, 2011). Rozwój potencjału człowieka jest możliwy poprzez identyfikację zdolności oraz wspieranie ich dzięki odpowiednim oddziaływaniom edukacyjnym, które uwzględniać będą wpływy środowiska, a także jego indywidualną aktywność i zaangażowanie we własny rozwój (Giza, 2006).

Nadal jednak w metodach pracy dydaktycznej i wychowawczej z uczniami uzdolnionymi nie dostrzega się złożoności oraz związanej z nią specyfiki ich funkcjonowania. Osoby uzdolnione charakteryzują się bowiem właściwościami, które pozwalają im osiągać wysoki poziom wyników w określonej dziedzinie aktywności, nie zawsze natomiast w pełni wykorzystują swój potencjał, a na drodze do realizacji zamierzonych celów doznają wielu porażek i rozczarowań. Z tego względu analiza funkcjonowania osób uzdolnionych powinna być rozpatrywana w koncepcjach interakcyjnych (por. Popek, 2001, 2010). W rozwoju uzdolnień znaczącą rolę odgrywają zatem nie tylko właściwości poznawcze, ale również motywacja, osobowość, emocjonalność oraz środowisko społeczne, w którym rozwija się człowiek (Popek, 2001). Ważne znaczenie dla kształtowania uzdolnień ma również specyfika szkoły oraz relacja nauczyciel-uczeń. Uzdolnienia są przedmiotem wielu badań i analiz naukowych lecz nadal niewiele jest analiz porównawczych nad specyfiką poszczególnych typów uzdolnień (por. Chruszczewski, 2009; Kuśpit, 2013; 2015; Nogaj, Ossowski, 2017). Moje zainteresowania skoncentrowałam na uzdolnieniach artystycznych (muzycznych i plastycznych) młodzieży szkolnej. Dotychczasowe badania w tym zakresie wskazują, że uczniowie uzdolnieni artystycznie wymagają szczególnej uwagi oraz wsparcia w rozwoju ich potencjału ze względu na specyfikę funkcjonowania w sferze emocjonalnej oraz społecznej. Badania wskazują, że w większym stopniu doświadczają oni poczucia niezrozumienia przez otoczenie, osamotnienia oraz konfliktów wewnętrznych (Tokarz 2005). Ponadto aktywność osób uzdolnionych artystycznie związana jest często z indywidualnym poszukiwaniem

sposobów wyrażania siebie nierzadko w sposób innowacyjny ze względu na wysoki poziom postawy twórczej. Z tego względu trudnością może być dla uczniów uzdolnionych artystycznie konieczność dostosowania się do sztywnych ram i wymagań otoczenia. Kształcenie w szkołach artystycznych jest odmienne niż w ogólnokształcących. Dlatego uczniowie uzdolnieni artystycznie mogą odczuwać stres spowodowany przemęczeniem, występami przed publicznością, egzaminami oraz brakiem wsparcia ze strony nauczycieli oraz osób najbliższych (Gluska, 2010; Kumik, 2012). Także ciągła potrzeba dążenia do sukcesu może przyczyniać się do rywalizacji pomiędzy uczniami, co w konsekwencji prowadzi do odczuwania silnego stresu. W przypadku uczniów uzdolnionych muzycznie konieczność ekspozycji społecznej, prezentacja własnych umiejętności na przesłuchaniach, występach i konkursach może być przyczyną lęku przed oceną ze strony innych osób oraz nieustannego napięcia wewnętrznego. Natomiast w szkołach plastycznych najczęstszą przyczyną stresu jest problem związany z oceną artystyczną oraz kryzysem twórczości (Olejniczak 2013). Uczniowie szkół plastycznych uczestniczą w wystawach, konkursach, przeglądach. Ponadto wysokie wymagania oraz jednoczesny lęk przed oceną ze strony nauczyciela prowadzą do silnego stresu, z którym uczniowie uzdolnieni plastycznie nie potrafią sobie skutecznie radzić ze względu na dużą wrażliwość emocjonalną (por. Więckowska-Kowalska, 2017).

Głównym celem pracy było określenie zależności między radzeniem sobie ze stresem w środowisku szkolnym młodzieży uzdolnionej artystycznie a ich cechami osobowości, samooceną i zdolnością do rozumienia emocji oraz porównanie w tym zakresie młodzieży uzdolnionej muzycznie i plastycznie z młodzieżą niesprofilowaną (uczęszczającą do szkół ogólnokształcących). Pojęcie młodzież „typowa” (niesprofilowana) zostało wprowadzone przez Chruszczewskiego (2006, s. 9).

Główny problem badawczy zawarłam w pytaniu:

Czy występują – a jeśli tak, to jakie są – zależności między stylami radzenia sobie ze stresem młodzieży uzdolnionej muzycznie i plastycznie w porównaniu do młodzieży niesprofilowanej a wybranymi czynnikami podmiotowymi?

Tak sformułowany problem badawczy pozwolił mi na sformułowanie następujących pytań szczegółowych:

- 1. Jakie style radzenia sobie ze stresem preferuje młodzież uzdolniona muzycznie i plastycznie w porównaniu z młodzieżą niesprofilowaną?**

2. Jaki jest poziom cech osobowości, samooceny oraz zdolności do rozumienia emocji badanej młodzieży uzdolnionej muzycznie i plastycznie w porównaniu z młodzieżą niesprofilowaną?
3. Jakie są związki między preferowanymi stylami radzenia sobie ze stresem młodzieży uzdolnionej muzycznie i plastycznie w porównaniu z młodzieżą niesprofilowaną a ich cechami osobowości samoocena i zdolnością do rozumienia emocji?

W badaniach założyłam, że:

Występuje istotna zależność między preferowanymi stylami radzenia sobie ze stresem młodzieży uzdolnionej artystycznie i niesprofilowanej a cechami jej osobowości, samoocena i zdolnością do rozumienia emocji. Istnieją istotne różnice w tym zakresie między młodzieżą uzdolnioną muzycznie, plastycznie i niesprofilowaną. Siła tych związków zależy od natężenia wartości analizowanych zmiennych (por. Chruszczewski, 2009; Pufal-Struzik, 2013).

Celem doprecyzowania podjętych rozważań empirycznych sformułowałam następujące hipotezy szczegółowe:

H 1. Młodzież charakteryzująca się otwartością na doświadczenie i sumiennością najczęściej preferuje styl skoncentrowany na zadaniu. Natomiast młodzież o wysokim poziomie neurotyczności stosuje styl skoncentrowany na emocjach lub na unikaniu. Kontaktów towarzyskich poszukują zwłaszcza osoby ekstrawertywne (por. Costa i in, 1996; Endler i Parker, 1990; Dąbrowska, 2007; Hooker, Frazier i Monahan, 1994; Nekano, 1992; Salomońska, 2001). Występuje istotne zróżnicowanie badanej młodzieży uzdolnionej muzycznie, plastycznie i niesprofilowanej w zakresie analizowanych zmiennych i zachodzących między nimi zależnościami (por. Chruszczewski, 2009).

H 2. Im wyższy poziom samooceny badanej młodzieży tym częściej stosuje ona w sytuacjach stresowych styl skoncentrowany na zadaniu, dążąc w sposób aktywny do rozwiązania powstałych problemów i usunięcia występujących przeszkód stanowiących źródło przykrych przeżyć i negatywnych emocji. Osoby z niską samoocena charakteryzują się wyższą lękliwością, przeważają u nich emocje negatywne nad pozytywnymi, co może być przeszkodą w koncentracji na zadaniu w celu poradzenia sobie z nim. Występuje istotne zróżnicowanie badanej młodzieży uzdolnionej muzycznie, plastycznie i niesprofilowanej w zakresie analizowanych zmiennych i zachodzących między nimi zależnościami (por. Grzegołowska-Klarkowska, 2001; Kemp, Mills, 2002; Kofta, 2001; Lachowicz-Tabaczek, 2001; Terelak, 2008).

H 3. Wraz ze wzrostem zdolności do rozumienia emocji badana młodzież częściej stosuje w sytuacji stresowej styl skoncentrowany na zadaniu, niż na emocjach lub unikaniu. Występuje istotne zróżnicowanie badanej młodzieży uzdolnionej muzycznie, plastycznie i niesprofilowanej w zakresie analizowanych zmiennych i zachodzących między nimi zależności (Robinson, 2000; Tokarz, Kaleńska, 2005).

Ponadto rozwiązując powyższe problemy w analizach uwzględniono zmienne niezależne pośredniczące takie jak płeć i typ szkoły. Tym samym uzyskano pełny obraz interesującego zjawiska.

Badaniami objęłam próbę 700 osób (ostatecznie uwzględniono wyniki 635 osób), wśród których było 231 uczniów ze szkół muzycznych (153 dziewcząt i 78 chłopców), 216 uczniów szkół plastycznych (184 dziewcząt, 32 chłopców) oraz 188 uczniów szkół ogólnokształcących (103 dziewcząt, 85 chłopców) w wieku 16–18 lat. Dobór próby uczniów był proporcjonalny. W przypadku uczniów szkół artystycznych miał on charakter celowy, natomiast uczniowie ze szkół ogólnokształcących zostali dobrani do badań w sposób losowy. Badania prowadzono w średnich szkołach artystycznych (liceach muzycznych i plastycznych) z województwa mazowieckiego, kujawsko-pomorskiego, śląskiego, małopolskiego, świętokrzyskiego, podkarpackiego, łódzkiego i lubelskiego oraz w liceach ogólnokształcących, w województwie lubelskim i kujawsko-pomorskim.

Do badań wykorzystałam następujące narzędzia badawcze:

1. **Kwestionariusz Radzenia Sobie w Sytuacjach Stresowych CISS** (Coping Inventory for Stressful Situations) Endlera i Parkera w polskiej adaptacji Jana Strelaua, Aleksandry Jaworowskiej, Kazimierza Wrześniewskiego, Piotra Szczepaniaka.
2. **Inwentarz Osobowości NEO-FFI** Costy i McCrae'a, w polskiej adaptacji B. Zawadzkiego, J. Strelaua, P. Szczepaniaka i M. Śliwińskiej.
3. **Skalę SES M. Rosenberga** w polskiej adaptacji I. Dzwonkowskiej, K. Lachowicz-Tabaczek i M. Łaguny.
4. **Test Rozumienia Emocji TRE** autorstwa A. Matczak i J. Piekarskiej.

Analiza uzyskanego materiału empirycznego pozwoliła na określenie stylów radzenia sobie ze stresem młodzieży uzdolnionej artystycznie oraz niesprofilowanej. Tym samym rozwiązany został pierwszy szczegółowy problem badawczy. Wyniki przeprowadzonych badań wskazują, że uczniowie ze szkół muzycznych i plastycznych charakteryzują się zbliżonymi wynikami w zakresie poziomów stylu skoncentrowanego na zadaniu. Co trzeci z badanych uczniów prezentuje niski, przeciętny i wysoki poziom tego stylu radzenia sobie ze stresem. Zatem w radzeniu sobie ze stresem badani podejmują konstruktywne działania

w celu poradzenia sobie z niekorzystną dla nich sytuacją. Natomiast niemal co drugi uczeń ze szkół ogólnokształcących charakteryzuje się niskim poziomem stylu radzenia sobie ze stresem skoncentrowanym na zadaniu, najmniej uczniów prezentuje wysoki jego poziom. Kolejne, dokładniejsze analizy pozwoliły na porównanie preferowanych stylów radzenia sobie ze stresem przez młodzież z trzech grup. Okazało się, że istotne różnice zaobserwowano pomiędzy uczniami uzdolnionymi muzycznie oraz młodzieżą ze szkół ogólnokształcących. W porównaniu do uczniów uczęszczających do szkół ogólnokształcących, młodzież uzdolniona muzycznie częściej podejmuje skuteczne metody radzenia sobie ze stresem, takie jak dążenie do przekształcania, czy zmiany określonej sytuacji. Częściej posługuje się zatem stylem skoncentrowanym na zadaniu. Nie stwierdzono natomiast różnic istotnych statystycznie w zakresie tego stylu radzenia sobie ze stresem pomiędzy młodzieżą uzdolnioną plastycznie i muzycznie. Analizy dotyczące poziomów stylu skoncentrowanego na emocjach wśród uczniów ze szkół muzycznych, plastycznych i ogólnokształcących wskazują, że najwyższy jego poziom prezentują uczniowie ze szkół plastycznych. Potwierdziły to także porównania międzygrupowe. Młodzież uzdolniona plastycznie w sytuacji stresu koncentruje się na własnych przeżyciach i emocjach, zamiast poszukiwać skutecznych sposobów na radzenie sobie z nim. Stylem skoncentrowanym na unikaniu w największym stopniu posługują się natomiast uczniowie uzdolnieni muzycznie w porównaniu do młodzieży uzdolnionej plastycznie i niesprofilowanej. Okazało się ponadto, że uzdolnieni muzycznie uczniowie różnią się istotnie w posługiwaniu się tego rodzaju stylem od uczniów uzdolnionych plastycznie. Przy czym młodzież uczęszczająca do szkół muzycznych w większym stopniu unika myślenia o sytuacjach, które są źródłem stresu, niż uczniowie uzdolnieni plastycznie. Również najczęściej w porównaniu do pozostałych dwóch grup uczniów radzą sobie ze stresem poprzez poszukiwanie kontaktów towarzyskich.

Przeprowadzone analizy w zakresie porównań w zakresie stylów radzenia sobie ze stresem i płci badanych uczniów ujawniły, że dziewczęta uzdolnione muzycznie oraz uczęszczające do szkół ogólnokształcących charakteryzują się w porównaniu z chłopcami ze szkół muzycznych i ogólnokształcących większym nasileniem stylu skoncentrowanego na emocjach. Unikają również myślenia o nim angażując się w czynności zastępcze. Taka zależność nie występuje wśród dziewcząt uzdolnionych plastycznie. Wśród uczniów uzdolnionych plastycznie natomiast dziewczęta i chłopcy różnią się istotnie w zakresie stylu skoncentrowanego na zadaniu. Chłopcy w porównaniu z dziewczętami w badanej grupie uczniów charakteryzują się większym nasileniem tego stylu. W odniesieniu do określenia stylu dominującego wśród dziewcząt i chłopców różnice istotne statystycznie występują

w grupie uczniów ze szkół ogólnokształcących. Dziewczęta ze szkół niesprofilowanych częściej niż chłopcy posługują się stylem skoncentrowanym na emocjach oraz unikaniu. Zatem dziewczęta w większym stopniu niż chłopcy w sytuacjach stresowych przejawiają tendencję do koncentracji na własnych stanach emocjonalnych.

Rozwiązując kolejny problem badawczy uzyskane wyniki badań pozwoliły na diagnozę cech osobowości uczniów uzdolnionych artystycznie i niesprofilowanych. Uzyskane rezultaty badań wskazują, że młodzież uzdolniona plastycznie charakteryzuje się istotnie wyższym poziomem neurotyczności w porównaniu do młodzieży uzdolnionej muzycznie i niesprofilowanej. W sytuacjach trudnych uzdolnieni plastycznie mogą w większym stopniu odczuwać stres, co w konsekwencji utrudnia im przystosowanie się do nowych sytuacji. Wiązać się to również może z silniejszym w porównaniu do pozostałych dwóch grup uczniów odczuwaniem lęku, skłonnością do zamartwiania się oraz doświadczania negatywnych emocji. Kolejną analizowaną właściwością osobowości była ekstrawersja. Stwierdzono, że młodzież uzdolniona muzycznie jest najbardziej ekstrawertywna, a więc otwarta i aktywna oraz towarzyska w relacjach interpersonalnych w porównaniu do swoich rówieśników uzdolnionych plastycznie i uczęszczających do szkół ogólnokształcących. Uczniowie z trzech typów szkół różnią się także między sobą w zakresie kolejnej cechy osobowości, mianowicie otwartości na doświadczenie. W tym wypadku najwyższym poziomem tej cechy charakteryzuje się młodzież uzdolniona plastycznie. Zatem uczniowie uzdolnieni muzycznie są mniej otwarci na doświadczenie niż uczniowie uzdolnieni plastycznie, ale najniższy wynik w zakresie tego czynnika osobowości uzyskali uczniowie ze szkół ogólnokształcących. Być może wiąże się to ze specyfiką kształcenia w poszczególnych typach szkół oraz zróżnicowanym poziomem kreatywności i niekonwencjonalności poszczególnych grup uczniów. Na podstawie analiz uzyskanych wyników badań stwierdzono różnice pomiędzy uczniami ze szkół muzycznych, plastycznych i ogólnokształcących w zakresie ugodowości oraz sumienności. W tym wypadku uczniowie uzdolnieni muzycznie cechują się wyższym poziomem wymienionych czynników osobowości w porównaniu do młodzieży uzdolnionej plastycznie i ze szkół ogólnokształcących. Niewątpliwie właściwości te mają istotne znaczenie w osiągnięciu sukcesów szkolnych i doskonaleniu uzdolnień. Porównanie w zakresie cech osobowości oraz płci badanych grup uczniów wskazują, że tylko wśród uczniów uzdolnionych muzycznie istnieją różnice istotne statystycznie w tym zakresie. Dziewczęta cechują się wyższym poziomem neurotyczności, chłopcy zaś są bardziej ekstrawertywni. Nie stwierdzono różnic pomiędzy dziewczętami i chłopcami wśród uczniów uzdolnionych plastycznie i niesprofilowanych.

Kolejnym analizowanym czynnikiem podmiotowym była samoocena. Uzyskane wyniki badań wskazują, że zarówno uczniowie uzdolnieni muzycznie, jak też plastycznie oraz ze szkół ogólnokształcących charakteryzują się niskim poziomem samooceny. Ponadto w szkołach plastycznych jest więcej uczniów z niską samooceną niż w szkołach muzycznych i ogólnokształcących. Natomiast dokonane analizy pomiędzy samooceną i płcią wykazały, że dziewczęta i chłopcy ze szkół artystycznych różnią się w tym zakresie. Okazuje się, że najwięcej dziewcząt uzdolnionych muzycznie, jak i plastycznie charakteryzuje się niską samooceną. Chłopcy zaś z w obydwu grupach w większości cechują się przeciętnym poziomem samooceny. Nie odnotowano natomiast różnic w poziomie samooceny pomiędzy dziewczętami i chłopcami ze szkół ogólnokształcących.

Zdolność do rozumienia emocji wśród uczniów uzdolnionych muzycznie, plastycznie i niesprofilowanych znajduje się na poziomie przeciętnym i wysokim. Na podstawie uzyskanych wyników badań nie stwierdzono różnic w zakresie zdolności do rozumienia emocji pomiędzy uczniami z porównywanych grup. Natomiast różnice między dziewczętami i chłopcami występują tylko wśród uczniów uzdolnionych muzycznie. Okazało się, że więcej chłopców charakteryzuje się niższym poziomem zdolności do rozumienia emocji w porównaniu do dziewcząt w badanej grupie młodzieży.

Weryfikując pierwszą hipotezę stwierdzić należy, że istnieją wzajemne zależności między stylami radzenia sobie ze stresem a czynnikami podmiotowymi, takimi jak cechy osobowości, samoocena, zdolność do rozumienia emocji wśród uczniów uzdolnionych muzycznie, plastycznie i niesprofilowanych. Nie wszystkie jednak właściwości mają znaczenie dla preferowanych stylów radzenia sobie ze stresem. Okazało się, że uczniowie uzdolnieni muzycznie, plastycznie i niesprofilowani różnią się między sobą w tym zakresie.

Pierwsza hipoteza szczegółowa została potwierdzona. Bowiem jak zakładano, we wszystkich trzech grupach badanych uczniów stwierdzono wzrost neurotyczności i nasilenie stylu skoncentrowanego na emocjach. W grupie uczniów uzdolnionych muzycznie neurotyczności towarzyszy dodatkowo styl skoncentrowany na unikaniu poprzez angażowanie się w czynności zastępcze. Natomiast wśród młodzieży uzdolnionej plastycznie wraz ze wzrostem neurotyczności maleje nasilenie stylu skoncentrowanego na unikaniu poprzez poszukiwanie kontaktów towarzyskich. Wśród uczniów ze szkół ogólnokształcących natomiast neurotyczność w sposób dodatni koreluje z nasileniem stylu polegającego na angażowaniu się w czynności zastępcze, maleje zaś nasilenie stylu nastawionego na poszukiwanie kontaktów towarzyskich. Jak przypuszczano otwartość na doświadczenie oraz sumienność wśród uczniów uzdolnionych muzycznie i plastycznie oraz ze szkół

ogólnokształcących koreluje dodatnio ze stylem skoncentrowanym na zadaniu. Uzyskane wyniki są zgodne do dotychczasowymi doniesieniami innych badaczy (por. Costa i in., 1996; Hooker, Frazier i Monahan, 1994). Ekstrawersja natomiast w dodatni sposób koreluje ze stylem skoncentrowanym na zadaniu wśród uczniów uzdolnionych artystycznie oraz uczęszczających do szkół ogólnokształcących. Ponadto wśród uczniów ze wszystkich trzech typów szkół wyższemu poziomowi ekstrawersji towarzyszy większe nasilenie stylu skoncentrowanego na unikaniu poprzez poszukiwanie kontaktów towarzyskich. Dodatkowo wśród uczniów ze szkół artystycznych wzrostowi ekstrawersji towarzyszy również wzrost nasilenia stylu skoncentrowanego na unikaniu poprzez angażowanie się w czynności zastępcze. Ugodowość natomiast koreluje w sposób ujemny ze stylem skoncentrowanym na emocjach zarówno w grupie uczniów ze szkół muzycznych, plastycznych i ogólnokształcących. W związku z tym postawa rywalizacyjna i egocentryczna nie sprzyja konstruktywnych sposobom radzenia sobie ze stresem. Natomiast w grupie uczniów uzdolnionych plastycznie oraz niesprofilowanych zaobserwowano ujemną zależność pomiędzy ugodowością i angażowaniem się w czynności zastępcze, dodatnią zaś z poszukiwaniem kontaktów towarzyskich. Na podstawie uzyskanych wyników badań można stwierdzić, że wysoki poziom ugodowości sprzyja nawiązywaniu relacji interpersonalnych i radzeniu sobie w ten sposób ze stresem.

Druga hipoteza szczegółowa również została zweryfikowana pozytywnie. Zarówno uczniowie uzdolnieni plastycznie, muzycznie oraz ze szkół ogólnokształcących z wysokim poziomem samooceny posługują się stylem skoncentrowanym na zadaniu. Dodatkowo stwierdzono, że wysoka samoocena wiąże się ze stylem skoncentrowanym na unikaniu poprzez poszukiwanie kontaktów towarzyskich.

Trzecia hipoteza szczegółowa potwierdziła się częściowo. Zdolność do rozumienia emocji wiąże się ze stylem skoncentrowanym na zadaniu tylko w grupie uczniów niesprofilowanych. Dodatkowo stwierdzono, że wśród uczniów uzdolnionych muzycznie oraz niesprofilowanych wraz ze wzrostem zdolności rozumienia emocji maleje nasilenie stylu radzenia sobie ze stresem skoncentrowanego na emocjach.

Uzyskane wyniki badań ujawniły zależności między właściwościami osobowości, samooceną oraz zdolnością do rozumienia emocji wśród uczniów uzdolnionych muzycznie, plastycznie i niesprofilowanych. Okazuje się, że z jednej strony młodzież z trzech badanych grup charakteryzuje się podobnymi stylami radzenia sobie w sytuacjach stresu, co zależy od określonych czynników podmiotowych. Z drugiej strony dokonując wnikliwszej analizy

uzyskanych wyników badań zauważa się specyficzne różnice pomiędzy młodzieżą uzdolnioną muzycznie, plastycznie i uczęszczającą do szkół ogólnokształcących.

Rezultaty przeprowadzonych badań mają istotne znaczenie dla praktyki edukacyjno-wychowawczej oraz kształcenia i optymalizacji rozwoju uzdolnień.

Wysoki poziom neurotyczności młodzieży uzdolnionej plastycznie przy jednoczesnej wrażliwości i niekonwencjonalności sprawia, że stosują oni mało skuteczne metody radzenia sobie ze stresem, co może również obniżać ich motywację do działania. Wiedza w tym zakresie powinna być uwzględniana w procesie kształcenia i wychowania. Nauczyciele powinni stwarzać uczniom uzdolnionym odpowiednich warunki emocjonalne i otaczać ich wsparciem w sytuacjach trudnych. Ważne jest również zachęcanie ich do angażowania się w relacje interpersonalne oraz współpracę z rówieśnikami i kształtowanie umiejętności takich, jak asertywność, inteligencja emocjonalna oraz uczenie konstruktywnych technik radzenia sobie ze stresem. Wiedza i wsparcie osób znaczących będzie czynnikiem łagodzącym trudności i napięcia związane z prezentacją efektów własnej pracy, uczestnictwem w konkursach czy wystawach oraz przyczyniać się do pozytywnej i adekwatnej oceny własnych możliwości oraz dobrym funkcjonowaniem w środowisku szkolnym.

Na podstawie uzyskanych wyników badań stwierdzono, że uczniowie uzdolnieni muzycznie cechują się wysokim poziomem sumienności oraz ugodowości, stosując przy tym konstruktywne sposoby radzenia sobie ze stresem koncentrując się na zadaniu i poszukiwaniu kontaktów towarzyskich, są również bardziej ekstrawertywni niż uczniowie uzdolnieni plastycznie i mniej otwarci na doświadczenie. Ważne jest zatem aby w kształceniu młodzieży uzdolnionej muzycznie zwracać się szczególną uwagę na to, że zbyt wysoki poziom sumienności przy jednoczesnym preferowaniu konwencjonalnych i stereotypowych sposobów działania może prowadzić do skłonności perfekcjonistycznych. Powinno się więc rozwijać wśród tej grupy uczniów postawę twórczą i nonkonformizm, odwagę oraz otwartość na nowość, pokazywać różne sposoby dochodzenia do rozwiązania oraz rozbudzać ciekawość poznawczą i kształtować umiejętności przeżywania sukcesu i porażki.

Istotne dla praktyki edukacyjnej jest to, że uczniowie kształcący się w szkołach ogólnokształcących posługują się mało skutecznymi sposobami radzenia sobie ze stresem oraz są mniej otwarci na doświadczenie od młodzieży uzdolnionej artystycznie. W szkołach niesprofilowanych szkołach ogólnokształcących powinno zwracać się większą uwagę na rozwijanie postawy twórczej, niekonwencjonalności, zachęcać do dokonywania samodzielnych wyborów oraz rozwijać wyobraźnię, oryginalność i giętkość myślenia, jak również umiejętność współpracy z rówieśnikami. Ważne jest także uczenie skutecznych

metod radzenia sobie ze stresem oraz właściwej strukturalizacji czasu w wykonywaniu obowiązków szkolnych i pozaszkolnych.

W procesie kształcenia uczniów uzdolnionych plastycznie, muzycznie, jak również niesprofilowanych szczególną uwagę powinno zwracać się przede wszystkim na kształtowanie adekwatnej samooceny oraz wiary we własne możliwości, co ma szczególne znaczenie w osiąganiu w przyszłym życiu sukcesów na różnych polach działalności.

Należy zatem zwrócić uwagę na fakt, że poza wymaganiami stawianymi uczniom niezbędnym elementem jest podmiotowość oraz indywidualizacja w procesie edukacji. Istotne znaczenie ma uwzględnienie nie tylko potencjału poznawczego wychowanków, lecz zwracanie uwagi na czynniki osobowościowe oraz środowisko społeczne, które mogą odgrywać ważną rolę w radzeniu sobie z trudnościami i doskonaleniu indywidualnych zdolności. Dlatego w kształceniu uczniów uzdolnionych należy uwzględniać nie tylko uzyskiwane przez nie efekty i osiągnięcia ale wszechstronny rozwój, oraz zwracać szczególną uwagę na społeczny jego wymiar, w tym przede wszystkim na środowisko szkolne. Analiza uzdolnień powinna być zatem ujmowana w kontekście interakcyjnym.

Uzyskane wyniki badań mogą być przydatne w tworzeniu programów dydaktycznych dla różnych typów szkół artystycznych, które uwzględniać będą różnice w zakresie specyfiki funkcjonowania uczniów uzdolnionych muzycznie i plastycznie. Wiedza nauczycieli dotycząca podmiotowych czynników oraz ich znaczenia w radzeniu sobie ze stresem może być przydatna w odpowiednim podejściu do uczniów i właściwym rozwijaniu ich potencjału. Ponadto nauczyciele kształcący młodzież uzdolnioną mogą uświadamiać uczniów w zakresie ich indywidualnych właściwości oraz czynników istotnych w radzeniu sobie ze stresem, co w konsekwencji może przyczynić się do wypracowania skutecznych sposobów radzenia sobie z nim. Informacje związane ze specyfiką poszczególnych uzdolnień mogą posłużyć także rodzicom, którzy będą mogli odpowiednio wspierać swoje dzieci w ich rozwoju.

Proces kształcenia i wychowania powinien bowiem uwzględniać profil uzdolnień oraz specyficzne właściwości uczniów w tym zakresie. Uwzględnienie przez nauczycieli różnic indywidualnych uczniów uzdolnionych może bowiem pomóc w odpowiednim ukierunkowaniu ich wyjątkowych możliwości. Okazuje się, że uzdolnienia muzyczne i plastyczne, choć zaliczane do artystycznych mają swoją specyfikę i określony profil. Kształcenie w szkołach muzycznych i plastycznych charakteryzuje się specyfiką odmienną od tej w szkołach niesprofilowanych. Niezbędne jest w tym wypadku stosowanie odpowiednich strategii w pracy z uczniami uzdolnionymi w celu optymalizacji ich rozwoju.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych

Moje zainteresowania oraz aktywność naukowo-badawcza koncentrują się wokół dwóch głównych obszarów:

1. Psychopedagogiczne aspekty twórczości i rozwoju młodzieży zdolnej i uzdolnionej w środowisku szkolnym oraz osób dorosłych.
2. Zagrożenia w rozwoju dzieci i młodzieży szkolnej oraz dorosłych.

Ponadto dużą aktywność przejawiałam w zakresie popularyzacji nauki z obszarów będących terenem moich eksploracji naukowych.

a. Psychopedagogiczne aspekty twórczości i rozwoju młodzieży zdolnej i uzdolnionej w środowisku szkolnym oraz osób dorosłych

Przedstawiona wyżej monografia pt. *Podmiotowe uwarunkowania radzenia sobie ze stresem w środowisku szkolnym młodzieży uzdolnionej artystycznie* wpisuje się w główny nurt moich zainteresowań badawczych nad psychopedagogicznymi aspektami twórczości i rozwoju młodzieży zdolnej i uzdolnionej w środowisku szkolnym oraz osób dorosłych. Obok tej pracy lokuje się w tym zakresie kolejna publikacja – monografia współautorska będąca efektem moich wieloletnich badań, dwie prace zbiorowe, pod moją redakcją oraz jedna praca, w której jestem współredaktorem i 12 artykułów (w tym 2 współautorskie) opublikowane w czasopiśmie oraz pracach pod redakcją naukową.

Efektom mojej współpracy z dr hab. Barbarą Mróz, prof. nadzw. z Uniwersytetu Opolskiego oraz dr hab. Agatą Chudzicką-Czupałą, prof. nadzw. z Uniwersytetu Humanistycznospołecznego SWPS Wydział Zamiejscowy w Katowicach jest monografia współautorska pt. *Kompetencje osobowościowe i twórcze. Psychologiczne uwarunkowania kreatywności pracowników*, Warszawa 2017, Wydawnictwo Naukowe Scholar, ss. 174, recenzenci wydawniczy: prof. dr hab. Augustyn Bańka, dr hab. Grażyna Mendecka, prof. GWSH.

Monografia ta składa się z trzech części: Osobowość i sfera wartości a poczucie jakości życia, twórczość a organizacja oraz kompetencje osobowościowe a style radzenia sobie ze stresem. Mój udział w opracowaniu tej monografii to autorstwo trzeciej z wymienionych części. Praca ta jest efektem moich zainteresowań badawczych nad problematyką twórczości oraz zdolności i uzdolnień w środowisku szkolnym. W rozdziale pt. „Postawa twórcza a style radzenia sobie ze stresem i wypalenie zawodowe nauczycieli szkół

artystycznych” skoncentrowałam się na poszukiwaniu wzajemnych relacji pomiędzy postawą twórczą a stylami radzenia sobie ze stresem i wypaleniem zawodowym nauczycieli szkół artystycznych. Zgodnie z interakcyjnym modelem zdolności i uzdolnień istotne znaczenie dla optymalizacji rozwoju potencjału uczniów ma środowisko społeczne. Wychodząc z założenia, że predyspozycje nauczyciela do wykonywania zawodu oraz jego właściwości osobowości mają istotne znaczenie dla kształtowania potencjału uczniów oraz osiągniętych efektów w procesie edukacji badaniami objęłam grupę nauczycieli szkół artystycznych (muzycznych i plastycznych). Aspekty psychospołeczne w środowisku pracy mają szczególne znaczenie dla zdrowia jednostki oraz efektywności jego pracy. Sytuacje nadmiernego przeciążenia mogą być źródłem stresu (Lazarus, Folkman, 1984). Zawód nauczyciela wiąże się z dużym obciążeniem i odpowiedzialnością. Jest to zawód społeczny, a jego podstawowym celem jest „działanie na rzecz dobra uczniów za pośrednictwem bliskich kontaktów interpersonalnych, nacechowanych empatią i troską” (Tucholska, 2009, s. 91–92). Osobowość nauczyciela jest jednym z ważnych aspektów, które wpływają na skuteczność jego działań, co w konsekwencji przyczynia się do rozwoju lub hamowania potencjału uczniów. W pracy przyjąłam rozumienie aktywności twórczej zgodnie z modelem interakcyjnym Popka (2001; 2010), według którego związana jest ona ze sferą poznawczą, emocjonalną, motywacyjno-wolitywną, środowiskiem społecznym i przyrodniczym człowieka. W modelu niniejszym wymienia się środowisko społeczne jako ważny czynnik w rozwoju twórczości. Poprzez odpowiednie oddziaływania wychowawcze można kształtować potencjał twórczy jednostki. To samo środowisko i jego specyficzne warunki społeczne mogą stymulować lub hamować rozwój potencjału twórczego człowieka (Popek, 2001, 2010).

Okazuje się, że nauczyciele często doświadczają stresu oraz są narażeni na wypalenie zawodowe, czego konsekwencjami może być obniżenie efektywności w pracy dydaktycznej (Terelak, 2007). Zawód nauczyciela wiąże się z koniecznością pełnienia przez niego różnorodnych ról wśród, których wymienia często: rolę organizatora oraz kierownika procesu dydaktycznego, działacza społecznego, wychowawcy, osoby studiującej, doskonalącej się i eksperymentującej, organizatora współpracy domu i szkoły (Terelak, 2007).

Nauczyciel realizując swoją rolę zawodową jest zmuszony podporządkować się wymaganiom realizacji programu nauczania, co często utrudnia ujawnienie się jego indywidualnych właściwości i kompetencji oraz twórczego podejścia do procesu nauczania. Dlatego też podjęta przeze mnie problematyka koncentrowała się na poszukiwaniu wzajemnych relacji pomiędzy jednym z aspektów osobowości, jakim jest postawa twórcza

a stylami radzenia sobie ze stresem i wypaleniem zawodowym nauczycieli szkół artystycznych. W niniejszym opracowaniu przyjęłam rozumienie stresu za pomysłem Endlera i Parkera (1990a, 1990b, 1994), którzy nawiązują do transakcyjnej koncepcji stresu Lazarusa i Folkmana. Styl radzenia sobie ze stresem zdaniem autorów jest charakterystycznym dla osoby sposobem zachowania się w różnych reakcjach stresowych o charakterze świadomym (Endler i Parker, 1990b). Wyróżniają oni styl skoncentrowany na zadaniu, emocjach oraz unikaniu (por. Strelau, Jaworowska, Wrześniewski, Szczepaniak, 2005). Kolejną zmienną w podjętych przeze mnie badaniach było wypalenie zawodowe. Opisywane w literaturze przedmiotu jako reakcja będąca konsekwencją długotrwałego stresu emocjonalnego, która wiąże się z zawodami wymagającymi kontaktu z drugim człowiekiem (Terelak, 2008). Sformułowane przeze mnie problemy badawcze dotyczyły określenia różnic w poziomach postawy twórczej, stylów radzenia sobie ze stresem oraz wypalenia zawodowego u nauczycieli przedmiotów profilowanych i ogólnokształcących uczących w szkołach artystycznych oraz wzajemnych relacji pomiędzy postawą twórczą a stylami radzenia sobie ze stresem i wypaleniem zawodowym nauczycieli szkół artystycznych. W badaniach posłużyłam się Kwestionariuszem Twórczego Zachowania KANH-II (Popek, 2000), Kwestionariuszem Radzenia Sobie w Sytuacjach Stresowych CISS (Coping Inventory for Stressful Situations) Endlera i Parkera w polskiej adaptacji Jana Strelaua, Aleksandry Jaworowskiej, Kazimierza Wrześniewskiego, Piotra Szczepaniaka (2005) oraz Kwestionariuszem Wypalenia Zawodowego LBQ – polska adaptacja włoskiego kwestionariusza Link Burnout Questionnaire.

Uzyskane wyniki badań ujawniły brak istotnych różnic pomiędzy nauczycielami przedmiotów artystycznych i ogólnych w zakresie postawy twórczej, stylów radzenia sobie ze stresem oraz wypalenia zawodowego. Natomiast na podstawie przeprowadzonych analiz uzyskanych wyników badań przeprowadzonych łącznie na grupie wszystkich nauczycieli szkół artystycznych (muzycznych i plastycznych) stwierdzono specyficzne właściwości osobowości, style radzenia sobie ze stresem oraz wymiary wypalenia zawodowego. Okazuje się, że większość nauczycieli w badanej grupie charakteryzuje się wysokim poziomem postawy twórczej oraz przejawia zachowania heurystyczne i nonkonformistyczne. Zatem nauczyciele szkół artystycznych w badanej grupie charakteryzują się otwartością, zdolnością budowania nowych systemów poznawczych, elastycznością, wrażliwością i tolerancyjnością (Crutchfield, 1961; Popek, 2000). Okazało się, że badani nauczyciele w badanej grupie w większości stosują konstruktywne metody radzenia sobie w sytuacjach trudnych (styl skoncentrowany na zadaniu), co również ma istotne znaczenie w skutecznej realizacji celów zawodowych i społecznych. W zakresie wypalenia zawodowego natomiast wysoki poziom wyczerpania psychofizycznego,

braku zaangażowania w relacje, poczucie braku skuteczności zawodowej oraz rozczarowanie przejawia około 30% nauczycieli szkół artystycznych. W zakresie zależności pomiędzy badanymi zmiennymi stwierdzono, że postawa twórcza sprzyja posługiwaniu się stylem radzenia sobie ze stresem skoncentrowanym na zadaniu. Natomiast im wyższy poziom postawy odtwórczej tym częściej badani nauczyciele stosują styl skoncentrowany na emocjach oraz unikaniu, w szczególności na angażowaniu się w czynności zastępcze. Natomiast w badanej grupie nauczycieli postawa odtwórcza oraz konformizm korelowały ze wszystkimi wymiarami wypalenia zawodowego poza wyczerpaniem psychofizycznym. Okazuje się, że osoby, które charakteryzują się dogmatyzmem oraz są mało elastyczne i otwarte na nowe idee mniej angażują się w relacje w pracy zawodowej. Są ponadto zdystansowane, obojętne i mogą być wrogo nastawione do innych ludzi. Mają również większe poczucie braku skuteczności zawodowej oraz nisko oceniają swoją efektywność w realizacji celów. Doświadczają także większego rozczarowania, pracę traktują jako powinność, co prowadzi do spadku motywacji oraz braku entuzjazmu i negatywnych emocji. Natomiast zależności pomiędzy stylami radzenia sobie ze stresem a wypaleniem zawodowym nauczycieli szkół artystycznych wykazały, że styl skoncentrowany na zadaniu wiąże się z mniejszym wyczerpaniem psychofizycznym, mniejszym poczuciem braku satysfakcji zawodowej oraz skuteczności zawodowej oraz mniejszym rozczarowaniem. Radzenie sobie ze stresem poprzez koncentrację na zadaniu i podejmowanie wysiłków w celu rozwiązania sytuacji trudnej sprzyja niskiemu poziomowi wypalenia zawodowego.

Przeprowadzone badania mogą mieć istotne znaczenie dla poznania i kształtowania właściwych reakcji nauczycieli na sytuacje stresu, co może zapobiegać wypaleniu zawodowemu i przyczyniać się do jakości kształcenia uczniów uzdolnionych artystycznie i osiąganiu przez nauczycieli celów wychowawczo-dydaktycznych. Istotne znaczenie w tym względzie ma kształtowanie u nauczycieli postawy twórczej, która sprzyja konstruktywnym sposobom radzenia sobie w sytuacjach trudnych i zapobiega wypaleniu zawodowemu.

Kolejne publikacje to cykl artykułów naukowych w czasopiśmie oraz rozdziały w monografiach. Są one efektem badań nad problematyką psychopedagogicznych aspektów twórczości i rozwoju młodzieży zdolnej i uzdolnionej w środowisku szkolnym oraz osób dorosłych i odnoszą się do różnych, bardziej szczegółowych obszarów z tego zakresu.

Moje zainteresowania problematyką twórczości zostały zainspirowane pracami prof. Stanisława Popka (2001, 2010) oraz Teorią Interakcyjną jego autorstwa. Model interakcyjny łączy aspekt poznawczy, emocjonalny, motywacyjno-wolitywny z oddziaływaniami środowiska

zarówno przyrodniczego, jak i społecznego. S. Popek ujmuje w tym kontekście zdolności i twórczości. Mając świadomość złożoności owych zjawisk oraz znaczącej roli środowiska w ich rozwoju podjęłam badania nad problematyką twórczości w kontekście odbioru bodźców takich, jak reklama. Przeprowadzając badania na grupie studentów udowodniłam, że w zależności od poziomu postawy twórczej raz niektórych jej wymiarów osoby różnią się w preferencjach obrazów reklamowych. Okazało się, że osoby twórcze charakteryzują się większą otwartością poznawczą oraz dążeniem do przewyższania sztywnych i stereotypowych nawyków i nastawień. Podjęłam również problem rozwijania twórczości jako sposób aktywizacji osób wykluczonych społecznie bezrobotnych i bezdomnych. Moje zainteresowania tym zjawiskiem są efektem współpracy w latach 2009–2010 z Centrum Integracji Społecznej „INTEGRO” w Lublinie. Prowadząc warsztaty rozwoju osobistego zaobserwowałam znaczny wzrost myślenia twórczego oraz wielu innych umiejętności psychospołecznych jego uczestników. Rozwijanie myślenia twórczego może przyczyniać się do większej otwartości na nowe sytuacje oraz poszukiwania bardziej skutecznych sposobów radzenia sobie z wykluczeniem społecznym i tym samym zwiększać aktywność społeczną oraz zawodową tych osób. Prowadziłam również badania nad zależnościami między postawą twórczą a stylami radzenia sobie ze stresem przez osoby w okresie wczesnej dorosłości. Uzyskane przeze mnie wyniki wskazują, że osoby twórcze posługują się w porównaniu do jednostek odtwórczych bardziej konstruktywnymi sposobami radzenia sobie ze stresem. Związane jest to z ich silną motywacją poznawczą i działaniową oraz większą łatwością w pokonywaniu barier, utrudniających im dążenie do rozwiązania określonych zadań (por. Popek, 2001; Strzałecki 2003). Podejmowane przeze mnie problemy badawcze nad zjawiskiem twórczości z różnych perspektyw wśród osób dorosłych wskazują, że właściwość ta ma istotne znaczenie dla funkcjonowania człowieka w różnych obszarach jego działalności.

Kolejny cykl artykułów koncentruje się na problematyce psychopedagogicznych aspektów twórczości i rozwoju młodzieży zdolnej i uzdolnionej w środowisku szkolnym. Za istotne w kontekście poznawczym oraz praktycznym uznałam również zależności pomiędzy postawą twórczą a ogólnym poziomem agresywności i strukturą reakcji agresywnych. Uzyskane przeze mnie rezultaty badań wskazują, że sfera poznawcza postawy twórczej ma w tym względzie istotne znaczenie. Ponadto wymiar charakterologiczny postawy odtwórczej również sprzyja agresywności młodzieży szkolnej. Zatem uległość i konformizm oraz lęk przed odrzuceniem, sztywność adaptacyjna, frustracja wynikająca z braku umiejętności wyrażania swoich potrzeb sprzyjają reakcjom agresywnym.

Moje zainteresowania poza analizą zjawiska twórczości koncentrują się również na zdolnościach i uzdolnieniach młodzieży. Prowadziłam badania nad osobowościowymi uwarunkowaniami radzenia sobie ze stresem przez uczniów zdolnych. Badania na próbie uczniów objętych programem opieki nad młodzieżą zdolną, których celem było określenie zależności pomiędzy cechami osobowości, samooceną oraz stylami radzenia sobie ze stresem wskazują, że osoby wysoce sumienne i ekstrawertywne przejawiają styl radzenia sobie ze stresem skoncentrowany na zadaniu. Natomiast uczniowie zdolni z wysokim poziomem neurotyczności mają tendencję do wykorzystywania stylu skoncentrowanego na emocjach, który wiąże się z analizą własnych, negatywnych stanów związanych z przeżywaniem lęku, napięcia, poczucia winy i zakłopotania. Również uzyskane przeze mnie rezultaty badań ujawniły, że uczniowie z wysoką samooceną radzą sobie ze stresem poprzez poszukiwanie sposobów ich rozwiązania. Natomiast niskiej samoocenie towarzyszy tendencja do koncentrowania się na własnych stanach emocjonalnych.

Prowadzone przeze mnie eksploracje badawcze dotyczą także zależności pomiędzy kompetencjami społecznymi inteligencją emocjonalną oraz stylami radzenia sobie ze stresem oraz analiz porównawczych w zakresie uczniów ze szkół plastycznych i ogólnokształcących.

W prowadzonych przez siebie badaniach zwróciłam również uwagę na rzadko podejmowane analizy porównawcze w zakresie funkcjonowania uczniów zdolnych i uzdolnionych. Uzyskane przeze mnie rezultaty badań mogą być wykorzystane w programach kształcenia, wspomaganie i wszechstronnego rozwoju młodzieży z porównywanych grup. Okazuje się, że poza wymiarem poznawczym mają właściwości osobowości oraz sfera emocjonalno-społeczna. Odpowiednie oddziaływania w pracy z uczniami zdolnymi i uzdolnionymi mogą mieć znaczenie w osiąganiu przez nich sukcesów nie tylko w warunkach szkolnych, ale w przyszłym życiu zawodowym, osobistym i społecznym. Kolejne badania są efektem współpracy z Centrum Edukacji Artystycznej oraz szkołami artystycznymi w województwie lubelskim. Wraz z mgr Barbarą Wojtanowską-Janusz analizowałyśmy związki pomiędzy treścią i radzeniem sobie ze stresem przez uczniów uzdolnionych muzycznie. Przebadaliśmy uczniów objętych programem opieki nad młodzieżą uzdolnioną, uczęszczającą do profilowanej szkoły muzycznej. Natomiast w kolejnych samodzielnych badaniach nad uzdolnieniami artystycznymi w tym wypadku plastycznymi analizowałam zależności pomiędzy postawą twórczą a rozumieniem emocji.

Prowadziłam również analizy nad specyfiką edukacji i wychowania uczniów zdolnych i uzdolnionych, możliwościach rozwoju i wspierania uzdolnień, w tym sportowych poprzez oddziaływania oraz wpływy wychowawcze. Zwróciłam również uwagę na fakt, że w kształtowaniu i rozwoju zdolności i uzdolnień istotne znaczenie ma relacja mistrz-uczeń.

Bowiem odpowiednie podejście nauczycieli może pomóc w optymalizacji rozwoju potencjału już na wczesnych etapach kształcenia osób uzdolnionych.

Poniżej wymienione publikacje, które przedstawiam do oceny w sposób bardziej szczegółowy prezentują rezultaty uzyskanych przeze mnie badań i analiz w zakresie omawianej problematyki:

1. Mróz B., Chudzicka Czupała A., Kuśpit M. *Kompetencje osobowościowe i twórcze. Psychologiczne uwarunkowania kreatywności pracowników*. Warszawa 2017: Wydawnictwo Naukowe Scholar, ss. 174. (monografia)
2. Kuśpit, M. Postawa twórcza a odbiór reklamy wizualnej. W: S. Popek, R.E. Bernacka, C. Domański, B. Gawda, D. Turska (red.). *Nowe perspektywy rozwoju psychologii twórczości*. Lublin 2009: Wyd. UMCS, s. 158–168.
3. Kuśpit M. Społeczno-emocjonalne aspekty funkcjonowania uczniów uzdolnionych plastycznie. W: M. Kuśpit (red.), *Barwy twórczości*, Lublin 2013: Wydawnictwo UMCS, s. 317–339.
4. Kuśpit M., Tychmanowicz, A. Zdolności i twórczość w świetle Teorii Interakcyjnej prof. Stanisława Popka. W: M. Kuśpit (red.), *Barwy twórczości*. Lublin 2013: Wydawnictwo UMCS, s. 415–422.
5. Kuśpit M. Kształtowanie twórczości jako sposób aktywizacji osób wykluczonych społecznie bezrobotnych i bezdomnych. W: M. Czechowska Bieluga, A. Kanios. *Współczesne oblicza pomocy społecznej pracy socjalnej*. Lublin 2014: Wydawnictwo UMCS, s. 121–131.
6. Kuśpit M. Mistrz i uczeń w kontekście zdolności. Specyfika pracy z uczniem zdolnym, (s. 183–192). W: G. E. Kwiatkowska, J. Pośluszna (red.), *Relacja mistrz–uczeń. Rozważania z perspektywy psychologii muzyki*. Kraków 2015: Wydawnictwo Aureus.
7. Kuśpit M. Zachowania agresywne w sytuacji konfliktów społecznych a postawa twórcza, W: D. Borecka-Biernat (red.) *Sytuacje konfliktu społecznego. Przyczyny – Sposoby rozwiązywania – Skutki. Prace Psychologiczne LXII, Acta Universitatis Wratislaviensis No 3601*: Wrocław 2015: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, s. 185–197.
8. Kuśpit M. Postawa twórcza a style radzenia sobie ze stresem przez osoby w okresie wczesnej dorosłości. W: K. Denek, A. Kamińska, E. Kraus, P. Oleśniewicz. *Edukacja jutra. Jakość kształcenia i niepowodzenia szkolne*. Sosnowiec 2015, Wyższa Szkoła Humanitas: Oficyna Wydawnicza „Humanitas”, 135–147.
9. Kuśpit M. Osobowość a style radzenia sobie ze stresem przez młodzież zdolną i uzdolnioną plastycznie. W: M. Kuśpit, A. Tychmanowicz, J. Zdybel (red.) *Twórczość. Kreatywność. Innowacyjność. Wybrane zagadnienia.*, Lublin 2015: Wydawnictwo UMCS, s. 135–146.
10. Kuśpit M., Wojtanowska-Janusz B. Trema a style radzenia sobie ze stresem uczniów szkół muzycznych. *Studia Pedagogiczne. Problemy edukacyjne, społeczne i artystyczne*, T. 27/2016, 181–206.

11. Kuśpit M. Specificity of education and upbringing of students with aptitude for sports, *Ludynoznawcze Studia*, 2/34/2016, 133–143.
12. Kuśpit M. Personality determinants of coping with stress by gifted students (in). J. Wierzejska, O. Karpenko, R. Franczak ed. *Current Research Problems of Polish Education*. 143–158. Lublin, 2017: Maria Curie-Skłodowska University Press.
13. Kuśpit M. Creative attitude and understanding of emotions by artistically-gifted students *Polish Journal of Applied Psychology*, vol. 15 (1)/2017, 59–78.

Poza autorstwem wyżej wymienionych artykułów oraz rozdziałów w monografiach z zakresu psychopedagogicznych aspektów twórczości i rozwoju osób dorosłych oraz młodzieży zdolnej i uzdolnionej w środowisku szkolnym jestem redaktorem dwóch prac zbiorowych oraz współredaktorem jednej monografii:

1. Kuśpit, M. (red.). *Barwy twórczości*, Lublin 2013: Wydawnictwo UMCS, ss. 480, recenzent wydawniczy: prof. dr hab. Kazimierz Pospiszyl.
2. Kuśpit M. (red.), *Zdolności i uzdolnienia, twórczość z perspektywy psychopedagogicznej Annales sectio j Paedagogia-Psychologia*, tom XX IX, zeszyt 3/2016, ss. 194.
3. Kuśpit M., Tychmanowicz S., Zdybel J. (red.), *Twórczość. Kreatywność. Innowacyjność. Wybrane zagadnienia*. Lublin 2015: Wydawnictwo UMCS, ss.262, recenzent wydawniczy: prof. dr hab. Teresa Rzepa.

Publikacja pt. *Barwy twórczości* jest Księgą Jubileuszową dedykowaną prof. dr hab. S. L. Popkowi z okazji 55-lecia działalności naukowo-dydaktycznej. Autorami tekstów są naukowcy reprezentujący najważniejsze nurty z zakresu problematyki twórczości, zdolności oraz uzdolnień. Monografia pt. *Twórczość. Kreatywność. Innowacyjność. Wybrane zagadnienia*. ma charakter interdyscyplinarny i dotyczy refleksji teoretycznych, przeglądu najważniejszych koncepcji kreatywności i twórczości, badań empirycznych z tego zakresu oraz przykładów twórczych rozwiązań w różnych obszarach życia człowieka. Kolejna publikacja pt. *Zdolności i uzdolnienia z perspektywy psychopedagogicznej* to studium nad twórczością, zdolnościami i uzdolnieniami w kontekście diagnozy, kształcenia i edukacji.

Wyniki badań z tego obszaru badawczego prezentowałam również na konferencjach naukowych o zasięgu krajowym (15) i międzynarodowym (8). Ponadto czynnie uczestniczyłam w konferencjach naukowo-metodycznych i naukowo-szkoleniowych (4) dla nauczycieli oraz dyrektorów szkół i poradni psychologiczno-pedagogicznych we współpracy z Radomskim Ośrodkiem Doskonalenia Nauczycieli RODOŃ, Regionalnym Ośrodkiem Metodyczno-Edukacyjnym Metis w Katowicach oraz Kuratorium Oświaty w Lublinie prowadząc seminaria, wykłady oraz warsztaty w zakresie rozwijania twórczego myślenia,

kreatywności, rozwoju osobistego, pracy z uczniem zdolnym i uzdolnionym, pedagogiki zabawy, ekspresji twórczej. Prowadziłam również warsztaty kreatywnego myślenia na Festiwalu Nauki w 2008, 2009, 2015 roku.

b. Zagrożenia psychospołeczne w rozwoju dzieci i młodzieży szkolnej oraz dorosłych

Osiągnięcia naukowo-badawcze dotyczące tej problematyki obejmują wykluczenie społeczne, zachowania agresywne i konflikty dzieci i młodzieży, radzenie sobie ze stresem oraz oddziaływania terapeutyczne w tym zakresie. Składa się na nie 10 publikacji: jedna monografia współautorska, jedna praca pod redakcją oraz 8 artykułów oraz rozdziałów w pracach pod redakcją (w tym dwa współautorskie). Wygłosiłam ponadto 9 referatów na konferencjach o zasięgu krajowym i międzynarodowym w zakresie tej problematyki.

Ważnym obszarem moich zainteresowań badawczych jest problematyka wykluczenia społecznego. W ramach pracy w Międzynarodowym Zespole Badawczym, powstałym za sprawą inicjatywy Polskiego Czerwonego Krzyża, Duńskiego Czerwonego Krzyża, jak również duńskiej Fundacji Velux, w ramach której we wschodniej Polsce w latach 2014–2015 zrealizowano międzynarodowy projekt pn. „Windows of Opportunities (Continuation). Developing institutional and community support for day care centres for the poorest children”. Efektem tego projektu, w którym pełniłam rolę ewaluatora jest monografia współautorska w języku angielskim na podstawie wcześniej opracowanego raportu w ramach pracy w zespole badawczym: Bera R., Kanios A., Kuśpit M. pt. *Supporting the Development of Children and Young People at Risk of Social Exclusion. Developing International Cooperation in Local Communities*, Lublin 2016, Wydawnictwo UMCS, ss. 188. Mój udział w opracowaniu monografii stanowi 33,3%. Książka wpisuje się w społeczne oczekiwania dotyczące walki z wykluczeniem społecznym i marginalizacją różnych grup społecznych.

Monografia łączy badanie naukowe z działaniem *tzw. active research*. Przedmiotem podjętych przez nas badań była efektywność wsparcia w rozwoju dzieci i młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym. Celem głównym badań było dokonanie diagnozy efektywności działań na rzecz dzieci i młodzieży uczestniczącej w projekcie „Okno na Świat – kontynuacja. Rozwój wsparcia instytucjonalnego i społecznego środowiskowych dla najuboższych dzieci”. W badaniach uczestniczyły trzy grupy osób: dzieci i młodzież, rodzice raz wolontariusze. Do badania dzieci i młodzieży użyliśmy następujących narzędzi badawczych: Skali Wartości M. Rokeacha, Skali Samooceny SES M. Rosenberga, Kwestionariusza *Ja i Moja Szkoła* E. Zwierzyńskiej i A. Matuszewskiego oraz Kwestionariusza wsparcia społecznego B. Kmiecik-Baran. Do badania rodziców

wykorzystaliśmy natomiast następujące narzędzia badawcze: Kwestionariusza Kompetencji Społecznych A. Matczak, Skalę Postaw Rodzicielskich M. Plopy oraz Skalę Wartości M. Rokeacha. Zaś do badania wolontariuszy zastosowaliśmy następujący zestaw narzędzi badawczych: Kwestionariusz Kompetencji Społecznych A. Matczak, Inwentarz Osobowości NEO-FFI, Skala Uogólnionej Własnej Skuteczności R. Schwarzer, M. Jerusalem i Z. Juczyński (GSES). Rezultaty przeprowadzonych badań wskazują, że badane dzieci i młodzież przejawiają wysokie aspiracje edukacyjne. Główne motywy skłaniające badane dzieci i młodzież do ukończenia deklarowanej szkoły wynikają przede wszystkim z ambicji, zainteresowań oraz oczekiwań rodziców. Najczęściej wskazywane bariery w realizacji aspiracji edukacyjnych badane osoby wskazywały fakt zamieszkiwania na wsi lub małym miasteczku, trudną sytuację rodzinną oraz zły stan zdrowia rodziców. Ponadto stwierdzono, że badana młodzież charakteryzuje się przeciętnym poziomem samooceny i motywacji do podejmowania działań. Okazało się, że postawy rodziców wobec dzieci nie są zadowalające. Badani rodzice w większości charakteryzują się przeciętnym poziomem kompetencji społecznych, a cenione przez nich wartości to odpowiedzialność i uczciwość. Badania wolontariuszy zaangażowanych w realizację projektu to osoby odpowiednie do wykonywania zadań, zarówno pod względem posiadanych kompetencji społecznych, cech osobowości, systemu wartości, jak i poczucia własnej skuteczności. Na podstawie uzyskanych rezultatów badań sformułowaliśmy dodatkowo rekomendacje dla oddziaływań praktycznych.

Kolejne badania prowadziłam nad właściwościami osobowości, poziomem lęku-cechy oraz inteligencji emocjonalnej osób wykluczonych społecznie: bezrobotnych oraz bezdomnych. Na podstawie analizy uzyskanych badań stwierdziłam, że wśród badanych osób bezrobotnych i bezdomnych prawie połowa cechuje się wysokim poziomem ekstrawersji oraz sumienności, natomiast ponad połowa badanych charakteryzuje się przeciętnym poziomem otwartości na doświadczenie oraz ugodowości, przeciętnym i wysokim poziomem inteligencji emocjonalnej. Wymienione cechy osobowości są dobrym prognostykiem dla przystosowania społecznego oraz aktywności zawodowej. Okazało się jednocześnie, że ponad połowa badanych odznacza się wysokim poziomem neurotyczności oraz lęku-cechy. Rezultaty uzyskanych badań poszerzają dotychczasową wiedzę na temat właściwości osobowości, umiejętności społecznych oraz emocjonalnych osób bezrobotnych i bezdomnych. Może to mieć istotne znaczenie w odbiorze i ocenie tych osób ze strony innych, jak też opracowywaniu odpowiednich strategii oraz działań zmierzających do pokonywania i zapobiegania zjawisku wykluczenia społecznego.

W ramach współpracy z dr hab. Jolantą Masiak z Uniwersytetu Medycznego w Lublinie, prof. nadzw. dr hab. Mirosławem Jaroszem z Wyższej Szkoły Ekonomii i Innowacji w Lublinie oraz dr inż. Wojciechem Surtel opublikowałam artykuł dotyczący zjawiska stresu, stylów radzenia sobie ze stresem oraz zaburzeń osobowości i analizy porównawczej w tym zakresie studentów kierunków medycznych ze środowiska miejskiego i wiejskiego. Natomiast wraz z dr Anną Tychmanowicz podjęliśmy badania nad kompetencjami społecznymi lekarzy i pielęgniarek, które zostały opublikowane w czasopiśmie języku angielskim *Progress In Health Sciences*. Analizy innych moich badań nad zależnościami pomiędzy konformizmem i nonkonformizmem a stylami radzenia sobie ze stresem przez studentów pedagogiki i pracy socjalnej opublikowałam również w języku angielskim. Przeprowadzone analizy wskazują na zależności pomiędzy konformizmem a stylem radzenia sobie ze stresem skoncentrowanym na emocjach oraz unikaniu. Zatem postawa zależna, lękliwość, mała samodzielność w dążeniu do celu, defensywność oraz tendencja do podporządkowania się naciskom zewnętrznym korelują z mało konstruktywnymi sposobami radzenia sobie ze stresem. Natomiast studenci nonkonformistyczni w sytuacji stresu preferują styl skoncentrowany na zadaniu. Podejmują zatem starania i wysiłki dążąc do rozwiązania sytuacji trudnej poprzez jej zmianę lub poznawcze przekształcenie. Przeprowadzone badania wśród studentów kierunków pedagogicznych mogą mieć istotne znaczenie dla poznania i kształtowania ich właściwych reakcji na sytuacje trudne w przyszłym życiu zawodowym. Zawód nauczyciela jest narażony na ryzyko wypalenia zawodowego. Zatem kształtowanie skutecznych metod radzenia sobie w trudnych i złożonych oraz zaskakujących sytuacjach ma w tym względzie istotne znaczenie.

Kolejne publikacje, które przedstawiam do oceny związane są z problematyką konfliktów i zachowaniami agresywnymi dzieci i młodzieży oraz oddziaływaniami terapeutycznymi. Moje zainteresowania w tym zakresie wynikają z łączenia badań naukowych z praktyką biegłego sądowego. Działalność ta wiąże się z opiniowaniem w sprawach karnych, cywilnych i rodzinnych dzieci i młodzieży. W ramach tej problematyki analizowałam specyfikę konfliktów wśród dzieci w wieku przedszkolnym. Agresja ujawnia się zwłaszcza w wielu sytuacjach konfliktowych. Może być również reakcją lub sposobem radzenia sobie w różnych sytuacjach społecznych. Nie bez znaczenia są także utrwalone w procesie uczenia się społeczne określone reakcje i wzorce zachowań. Sytuacje agresywne mogą ujawniać się pod wpływem silnego stresu. Z tego względu podjęłam badania nad związkiem między zjawiskiem agresywności w konfliktach społecznych a stylami radzenia sobie ze stresem. Konkluzje płynące z przeprowadzonych przeze mnie badań wskazują, że agresywność może utrudniać

radzenie sobie ze stresem. Im wyższy poziom negatywnych reakcji agresywnych, tym większa jest skłonność do emocjonalnych i mało konstruktywnych reakcji, które nasilają konflikty, zarówno te o charakterze wewnętrznym, jak też interpersonalnym. Rezultaty tych badań opublikowałam w rozdziale w monografii pod redakcją, która została wyróżniona nagrodą zespołową III stopnia przez Rektora Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu: Kuśpit M. Agresywność w konfliktach społecznych a style radzenia sobie ze stresem, (s. 288–306). W: D. Borecka-Biernat, M. Cywińska (red.). *Konflikt społeczny w perspektywie socjologicznej i pedagogiczno-psychologicznej. Wybrane kwestie*. Warszawa 2015: Difin. Natomiast refleksje dotyczące oddziaływań terapeutycznych w radzeniu sobie z trudnościami podjęłam w publikacjach dotyczących arteterapii w pracy z dzieckiem. Edukacja przez sztukę w moim przekonaniu może stać się ważnym aspektem wspierania i rozwoju dziecka już w początkowych etapach jego kształcenia i wychowania. Związana jest z tworzeniem oraz korzystaniem z istniejących dzieł twórczych. W młodszym wieku szkolnym kiedy następuje dynamiczny rozwój dziecka, oddziaływania przy wykorzystaniu metod arteterapeutycznych mogą być pomocne w zharmonizowaniu jego rozwoju w sferze poznawczej i emocjonalnej (Drost, 2004; Marek, 2004). Podejmowałam również aspekty oddziaływania filmu z perspektywy edukacyjnej i terapeutycznej. Sztuka filmowa poprzez symbol ułatwia komunikację oraz zwiększa świadomość na temat przekonań, postaw oraz wewnętrznych konfliktów. Oddziałując polisensorycznie może ułatwiać ekspresję różnych stanów emocjonalnych.

Poniżej przedstawiam zestawienie publikacji z tego zakresu, które szerzej prezentują analizowane przeze mnie zjawiska:

1. Bera R., Kanios A., Kuśpit M., *Supporting the Development of Children and Young People at Risk of Social Exclusion. Developing International Cooperation in Local Communities*, Lublin 2016: Maria Curie-Skłodowska University Press, ss. 188 (monografia).
2. Kuśpit, M. Arteterapia w pracy z dzieckiem. W: K. Kusiak, I. Nowakowska-Buryła, R. Stawinoga. *Edukacyjne konteksty rozwoju dziecka w wieku wczesnoszkolnym*. Lublin 2009: Wydawnictwo UMCS, s. 403–413.
3. Kuśpit, M. Specyfika konfliktów u dzieci w wieku przedszkolnym. W: D. Borecka-Biernat (red.) *Sytuacje konfliktu w środowisku rodzinnym, szkolnym i rówieśniczym. Jak sobie radzą z nimi dzieci i młodzież*. Warszawa 2010: Difin, s. 13–22.
4. Tychmanowicz A., Kuśpit M. Social competences of health service workers. Pilot study. *Progress In Health Sciences*, Volume 2 (1)/2012. 107–112.
5. Kuśpit M. Social exclusion of the unemployed and the homeless. Psychological analysis of personality and emotional factors. In: S. Byra. E. Chodkowska (Ed.), *Socio-*

pedagogical contexts of marginalization. Lublin, 2013: UMCS, s. 37–63.

6. Masiak J., Kuśpit M., Surtel W., Jarosz J.M. (2014). The stress, coping styles and personality tendencies of medical students of the urban and rural origin. *Annals of Agricultural and Environmental Medicine*, 21 (1), 189–193 ICID:1095364.
7. Kuśpit M. Agresywność w konfliktach społecznych a style radzenia sobie ze stresem, (s. 288–306). W: D. Borecka-Biernat, M. Cywińska (red.). *Konflikt społeczny w perspektywie socjologicznej i pedagogiczno-psychologicznej*. Wybrane kwestie. Warszawa 2015: Difin.
8. Kuśpit M. Film z perspektywy edukacyjnej i terapeutycznej, (s.135–144). W: U. Lewartowicz (red.), *Maski dziesiątej muzy*. Kraków, 2015: IMPULS.
9. Kuśpit M. Conformism and Non-konformism vs styles of coping with stress by pedagogy students. *Studium Vilnese A*, vol. 13/2016, 176–180.

Poza wymienionymi wyżej publikacjami jestem redaktorem pracy:

1. Kuśpit M. Wybrane problemy psychospołeczne w rozwoju człowieka. *Annales sectio J Paedagogia-Psychologia*, tom XXXI, zeszyt 1/2018, ss. 227.

Teksty zawarte w tym opracowaniu mają charakter przeglądowy oraz empiryczny z tego zakresu.

W ramach moich zainteresowań dotyczących zagrożeń dzieci i młodzieży od 2016 roku jestem członkiem Zespołu Edukacji dla Bezpieczeństwa Komitetu Nauk Pedagogicznych PAN i pełnię rolę kierownika podzespołu: „*Współczesne zagrożenia zdrowotne w ocenie młodzieży*”. Badania prowadzone przeze mnie wraz z innymi naukowcami z tego zakresu z ośrodków akademickich w Polsce realizowane są w ramach projektu: *Młodzież wobec współczesnych zagrożeń w życiu społecznym*, którego efektem będzie przedstawiony w marcu 2019 roku raport ze zrealizowanych zadań badawczych. Jestem także członkiem Zespołu Doradczo-Badawczego w ramach współpracy z Portem Lotniczym Lublin S.A. Działania zespołu związane są z rozpoznawaniem osób stwarzających potencjalne niebezpieczeństwo w zbiorowiskach ludzkich.

Prowadziłam również warsztaty pt. „Stres i rozwiązywanie konfliktów” – warsztaty rozwoju osobistego w Wyższej Szkole Pedagogicznej TWP w Warszawie, Wydział Zamiejscowy w Lublinie. Ponadto we współpracy z wspomnianym wcześniej Centrum Integracji Społecznej „INTEGRO” w latach 2009–2010 sporządzałam opinie dotyczące diagnozy funkcjonowania społeczno-emocjonalnego osób wykluczonych społecznie oraz prowadziłam warsztaty rozwojowo-integracyjne dla tych osób. W ramach tej współpracy w 2008 roku wygłosiłam także wykład pt: „*Diagnoza wykluczenia społecznego w Polsce*” na konferencji: „Od smutku do radości”. Projekt był współfinansowany przez Unię Europejską

ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego oraz Gminę miasta Lublin. Prowadziłam również warsztaty dla wolontariuszy pt. „Jak skutecznie pomagać – warsztaty doskonalące umiejętności skutecznej komunikacji i ekspresji emocjonalnej” w ramach Międzyoddziałowych warsztatów dla wolontariuszy Stowarzyszenia Mali Bracia Ubogich – członek Międzynarodowej Federacji „Les petits freres des Pouvres”. We współpracy z Centrum Arteterapii w Lublinie przeprowadziłam warsztaty z zakresu arteterapii i komunikacji (2009 r.) Natomiast we współpracy z Regionalnym Ośrodkiem Metodyczno-Edukacyjnym Metis w Katowicach przeprowadziłam zajęcia warsztatowe na temat przeciwdziałania agresji, wykorzystania ekspresji jako metody terapeutycznej, arteterapii (2009–2010 r). Ponadto we współpracy z Uniwersytetem III wieku zostałam zaproszona do wygłoszenia wykładu na temat agresji i radzenia sobie z emocjami, konfliktów, arteterapii oraz seminarium (współpraca od 2007 r.) „Women 55+ in adult education” w ramach projektu „Women Fit 4 Business European Union with parents from Cyprus, Estonia, Germany, Lithuania, Poland, Spain and Turkey” (2014 r.): Lublin.

c. Działalność popularyzująca naukę, dydaktyczna i organizacyjna

Wyniki moich badań stały się podstawą licznych artykułów popularyzujących naukę oraz zajęć dydaktycznych i czynnego udziału w konferencjach naukowych.

W ramach wymienionych przeze mnie obszarów zainteresowań opublikowałam cykl artykułów w czasopiśmie *Remedium*. Jest to profesjonalny, specjalistyczny miesięcznik, w którym podejmowane są aktualne problemy z zakresu nowoczesnej metodologii wychowania i profilaktyki. Przeznaczone jest ono dla pracowników szkół, poradni psychologiczno-pedagogicznych, świetlic socjoterapeutycznych, placówek opiekuńczych, specjalistów pracujących z dziećmi i młodzieżą z grup ryzyka. W ramach współpracy z tym czasopismem od 2002 roku opublikowałam łącznie 34 artykuły, w tym 18 po uzyskaniu stopnia doktora dotyczących między innymi problematyki rozwiązywania konfliktów przez dzieci i młodzież, zachowań autodestruktywnych, nieśmiałości, empatii, ekspresji emocjonalnej jako metody terapeutycznej, motywacji w szkole, zaburzeń emocjonalnych dzieci, fobii szkolnej, zaburzeń depresyjnych dzieci i młodzieży. Poniżej przedstawiam te publikacje:

1. Kuśpit M., 2006, Rozwiązywanie konfliktów cz. I. *Remedium*, nr 11(165), s. 22–23.
2. Kuśpit M., 2007, Rozwiązywanie konfliktów cz. II. *Remedium*, nr 1 (167), s. 22–23.
3. Kuśpit M., 2007, Nieśmiałość. *Remedium*, nr 2/3 (168–169), s. 48–49.
4. Kuśpit M., 2007, Empatia. *Remedium*, nr 6 (172), s. 22–23.

5. Kuśpit M., 2007, Ekspresja cz. I. *Remedium*, nr12 (176), s. 24–25
6. Kuśpit M., 2008, Emocje – ekspresja cz II. *Remedium.*, nr 2 (180), s. 24–25
7. Kuśpit M., 2008, Temperament jako regulator zachowania cz. I. *Remedium.*, nr 7/8 (185), s. 44–45.
8. Kuśpit, M., 2009, Temperament cz. II. *Remedium*, Nr2 (192), s. 24–25.
9. Kuśpit, M., 2009, Motywacja w szkole. *Remedium*, Nr 7/8 (197/198), s. 58–59.
10. Kuśpit, M., Tychmanowicz A., 2010, Recenzja książki S. Popek: Psychologia twórczości plastycznej *Remedium*, Nr 10 (212), s. 30–31.
11. Kuśpit, M., 2011, Kolejność narodzin a rozwój dziecka. *Remedium* Nr 7/8 (221/222), s. 12–13.
12. Kuśpit, M., 2011, Funkcjonowanie społeczne jedynaka. *Remedium* Nr 3 (223), s. 6–7.
13. Kuśpit, M., 2012, Zaburzenia emocjonalne u dzieci cz I. *Remedium* Nr 2 (228), s. 6–7.
14. Kuśpit M., 2012, Zaburzenia emocjonalne u dzieci cz II. *Remedium* Nr 3 (229), s. 6–7.
15. Kuśpit M., 2012, Zachowania autodestruktywne u dzieci. *Remedium* Nr 4 (229), s. 6–7.
16. Kuśpit M., 2012, Mechanizmy obronne u dzieci. *Remedium* Nr 7/8 (233/234), s. 52–53.
17. Kuśpit M., 2016, Fobia szkolna – analiza zjawiska. *Remedium*, nr 3, s. 19–21.
18. Kuśpit M., 2016, Zaburzenia depresyjne u dzieci i młodzieży. *Remedium*, nr 11 (282), s. 1–5.

Efektom mojej współpracy z Regionalnym Ośrodkiem Metodyczno-Edukacyjnym Metis w Katowicach były opublikowane przeze mnie teksty w formie on-line:

1. Kuśpit M., 2009, Wykorzystanie ekspresji jako metody terapeutycznej. Artykuł zamieszczony na stronie internetowej: www.metis.pl/content/view/863/151
2. Kuśpit, M., 2009, Arteterapia. Artykuł zamieszczony na stronie internetowej: www.metis.pl/content/view/854/151/
3. Kuśpit, M., 2009, Twórcze rozwiązywanie problemów. Artykuł zamieszczony na stronie internetowej: www.metis.pl/content/view/873/151
4. Kuśpit, M., 2009, Zabawy przeciwko agresji. Artykuł zamieszczony na stronie internetowej: www.metis.pl/content/view/873/151.

Edukacyjne konteksty twórczego myślenia i działania w środowisku szkolnym podjęłam w artykule popularno-naukowym pt. *Edukacja przez twórczość*. W: *Wychowanie we współczesnej szkole. Twórcze myślenie i aktywne działanie w szkole*, s. 97–118. Powstał on w ramach projektu Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, realizowanego w partnerstwie z miastem Siedlce pt: „Praktyki Pedagogiczne – kompetentnie, twórczo, przyjemnie”. Pod tym samym tytułem wygłosiłam również wykład, który był skierowany do nauczycieli i wychowawców.

Moja działalność ekspercka związana jest z pełnieniem funkcji biegłego sądowego od 2013 do chwili obecnej przy Sądzie Okręgowym w Lublinie. Zajmuję się opiniowaniem w sprawach karnych, cywilnych i rodzinnych dotyczących przemocy, agresji, konfliktów, problemów opiekuńczo-wychowawczych. W ramach podnoszenia swoich kwalifikacji w tym zakresie uczestniczyłam w II Kongresie Nauk Sądowych w dniu 20 czerwca 2015 roku w Warszawie. Współpracuję również z Radiem Lublin udzielając wywiadów i komentarzy z zakresu wychowania, edukacji oraz psychospołecznych problemów i zagrożeń w rozwoju dzieci i młodzieży oraz osób dorosłych.

W ramach współpracy z Portem Lotniczym S.A. w zakresie wykrywania współczesnych zagrożeń uzyskałam certyfikat uczestnictwa w szkoleniu „Świadomość ochrony lotnictwa cywilnego” (23.02.2016 r.).

Byłam członkiem komitetów organizacyjnych 4 konferencji naukowych: XXIII Ogólnopolska Konferencja Psychologii Rozwojowej pt. „Zmiany rozwojowe w biegu życia: konteksty i perspektywy”. Organizator: Sekcja Psychologii Rozwojowej Polskiego Towarzystwa Psychologicznego i Instytut Psychologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Lublin 27–29.05.2014, Ogólnopolska Konferencja Naukowa pt. „Współczesne wyzwania kreatywności”. Organizator: Wydział Filozofii i Socjologii UMCS, Wydział Pedagogiki i Psychologii UMCS Lublin, 11.06–12.06.2014, Ogólnopolska Konferencja Naukowa pt. „Współczesne dylematy pedagogiki. Teoria i praktyka”. Organizator: Wydział Pedagogiki i Psychologii UMCS. Lublin 19–20.11.2013, Ogólnopolska Konferencja Naukowa z udziałem Gości Zagranicznych pt. „Psychopedagogiczne problemy edukacji i funkcjonowania człowieka – teoria i praktyka”. Organizator Wydział Pedagogiki i Psychologii UMCS., Lublin 26–27.11.2015. Byłam ponadto organizatorem 1 konferencji naukowo-szkoleniowej: pt. „Nowoczesny system dydaktyczno-wychowawczy szkoły w aspekcie różnic indywidualnych nauczycieli i uczniów”. Organizator: Wydział Pedagogiki i Psychologii UMCS oraz Kuratorium Oświaty w Lublinie, Lublin 10.06.2013. Zorganizowałam Konferencję w ramach obchodów 150. lecia urodzin Marii Curie-Skłodowskiej na Wydziale Pedagogiki i Psychologii UMCS, 25.05.2017 r. Uczestniczyłam również w realizacji projektu „Noc Uniwersytetów 2014”.

Odbyłam miesięczny staż naukowy w Pedagogicznym Uniwersytecie im. Iwana Franki w Drohobyczu (20.09–21.10.2015 r.).

Pełnię funkcję zastępcy redaktora naczelnego czasopisma *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio J Pedagogia-Psychologia* od 2013 roku do chwili obecnej.

Recenzowałam ponadto artykuły w czterech innych czasopismach naukowych: Inter Artes. Półrocznik Kolegium Międzyobszarowych Indywidualnych Studiów Humanistyczno-Społecznych KUL (2014 r.), Roczniki Psychologiczne (2015 r.), Psychiatria i Psychoterapia (2014 r.), Polish Journal of Applied Psychology (2017 r.). Byłam również recenzentem podręcznika autorstwa Joanny Aksman, Jolanty Gabzdyl pt. *Innowacyjny Model Wczesnoszkolnej Edukacji Plastycznej Klasa III. Metodyczne opracowania i materiały dla nauczycieli i studentów do realizacji modelu Nauka – Sztuka – Edukacja.*, Kraków 2017: Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego.

Pełniłam funkcje promotora pomocniczego w 2 zakończonych rozprawach doktorskich i jestem promotorem pomocniczym w 1 otwartym przewodzie doktorskim: Joanny Katarzyna Radko pt. *„Rola wsparcia społecznego w radzeniu sobie z wypaleniem zawodowym u osób doświadczających pośredniej ekspozycji na zdarzenia traumatyczne”*. Promotorem jest prof. dr hab. Teresa Rzepa (obrona odbyła się 24.02.2016 roku), Katarzyny Tarki pt. *„Aksjologiczne korelaty funkcjonowania zawodowego pracowników socjalnych”*. Promotorem jest prof. nadzw. dr hab. Anna Kanios (obrona odbyła się 11.12.2015 roku), oraz Aleksandra Hermana pt. *„Kompetencje społeczne pracowników socjalnych pracujących z osobami starszymi a ich podmiotowe uwarunkowania”*. Promotorem jest dr hab. prof. nadzw. Anna Kanios (wszczęćcie przewodu 18.04.2018 r.).

W ramach realizowanych pod moim kierunkiem seminariów z pedagogiki i psychologii powstało 12 prac magisterskich oraz 11 prac licencjackich. W trakcie realizacji są 2 prace magisterskie oraz 7 licencjackich. Byłam również recenzentem ponad 20 prac (magisterskich i licencjackich).

Łącząc wiedzę z obszaru pedagogiki i psychologii jestem członkiem Polskiego Stowarzyszenia Terapii przez Sztukę (od 2009 roku) oraz Polskiego Towarzystwa Psychologicznego (od 2017 r.).

Od 2012 roku, drugą kadencję pełnię funkcje prodziekana do spraw studenckich na Wydziale Pedagogiki i Psychologii UMCS. Moja działalność w tym zakresie wiąże się z opieką nad studenckimi kołami naukowymi. Przewodniczę także obronom prac magisterskich i licencjackich na kierunkach takich jak: praca socjalna, animacja kultury, pedagogika, psychologia, pedagogika specjalna (w latach 2012–2016) oraz obecnie na kierunkach: praca socjalna, psychologia, animacja kultury. Jestem przewodniczącą Wydziałowej Studenckiej Komisji Socjalnej, przewodniczącą Komisji Rekrutacyjnej dla studentów w ramach programu Erasmus+. Od 2013 roku pełnię funkcję koordynatora wydziałowego Drzwi Otwartych UMCS. Od 2012 roku jestem członkiem Senackiej Komisji

do Spraw Dydaktyki i Wychowania, natomiast od 2016 roku członkiem Senackiej Komisji Wydawniczej. W roku 2010 byłam koordynatorem Festiwalu Nauki w Instytucie Psychologii. W latach 2012–2014 natomiast członkiem Rady Międzykierunkowych Indywidualnych Studiów Humanistycznych, w 2016 roku zaś członkiem Senatu UMCS.

Zostałam wyróżniona przez Rektora Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej następującymi nagrodami: Indywidualną Nagrodą Rektora III stopnia za wyróżniającą się pracę na rzecz UMCS (2013 r., 2016 r.), Indywidualną Nagrodą Rektora II stopnia za wyróżniającą się pracę na rzecz UMCS (2014 r.), nagrodą Rektora III stopnia – zespołową (2015 r.), nagrodą Rektora III stopnia – zespołową 2017 za publikację: Bera R., Kanios A., Kuśpit M. (2016). *Supporting the Development of Children and Young People at Risk of Social Exclusion. Developing International Cooperation in Local Communities*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, nagrodą zespołową III stopnia Rektora Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu za publikację Kuśpit M. (2015 r.). *Agresywność w konfliktach społecznych a style radzenia sobie ze stresem*, (s. 288–306). W: D. Borecka-Biernat, M. Cywińska (red.). *Konflikt społeczny w perspektywie socjologicznej i pedagogiczno-psychologicznej*. Wybrane kwestie. Warszawa: Difin. Otrzymałam również Brązowy Medal Prezydenta RP za długoletnią służbę dla UMCS (2013 r.) oraz Medal KEN (2016 r.).

Realizuję zajęcia dydaktyczne na Wydziale Pedagogiki i Psychologii, UMCS, Wydziale Filozofii i Socjologii UMCS, Wydziale Artystycznym UMCS oraz współpracuję z Uniwersytetem Przyrodniczym w Lublinie. Prowadzę zajęcia między innymi z osobowości i twórczości, psychologii ogólnej i twórczości oraz fakultety na temat wybranych problemów z zakresu różnic indywidualnych, ekspresji twórczej, kreatywności, arteterapii, współczesnych zagrożeń w rodzinie dla studentów jednolitych studiów magisterskich (psychologia), studiów I i II stopnia (pedagogika, praca socjalna, animacja kultury, socjologia, filozofia, kognitywistyka, kreatywność społeczna, edukacja artystyczna w zakresie sztuk plastycznych). Prowadziłam również zajęcia: *interwencja kryzysowa i pomoc psychologiczna osobom w kryzysie* na studiach podyplomowych w Projekcie: *Uniwersytet otwarty na jutro* finansowany przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, który był realizowany na Wydziale Pedagogiki i Psychologii UMCS od 01.03.2009 do 31.03.2013 r. Natomiast w Projekcie 1.20 Program Operacyjny Kapitał Ludzki współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego pod nazwą *Podnoszenie kwalifikacji zawodowych pracowników pomocy i integracji społecznej* Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, który był realizowany w latach 2014–2015 realizowałam zajęcia: superwizja w pracy socjalnej. Prowadziłam również zajęcia z zakresu

psychologii ogólnej w Projekcie EFS finansowanym przez Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej z programu POWER: *Od aspiranta pracy socjalnej do pracownika socjalnego*. Czas trwania projektu 01.02.2016–31.03.2019.

Obecnie prowadzę zajęcia na studiach podyplomowych Arteterapia z Elementami Psychologii Twórczości. W 2009 roku uczestniczyłam w szkoleniu z zakresu nauczania on-line. Na zaproszenie Koła Kognitywistyki na Wydziale Filozofii i Socjologii UMCS wygłosiłam wykład pt. „O twórczości i inteligencji” (2012 r.). Prowadziłam także warsztaty integracyjne na międzynarodowym seminarium studentów biotechnologii, które odbyło się w dn. 18–20.05.2012 roku w Kazimierzu Dolnym. W swojej pracy dydaktycznej wykorzystuję nowatorskie formy nauczania. Prowadziłam zajęcia w formie on-line, wykorzystuję również w pracy metody aktywizacyjne i warsztatowe. W 2016 roku zajęłam I miejsce w konkursie na najlepszego wykładowcę w roku akademickim 2015/2016 w plebiscycie studentów Wydziału Pedagogiki i Psychologii UMCS.

Reasumując pragnę podkreślić, iż moje zainteresowania naukowe, publikacje, działalność dydaktyczna koncentrują się na problematyce niezwykle istotnej dla rozwoju pedagogiki w zakresie pracy z dziećmi i młodzieżą uzdolnioną. Badania nad uwarunkowaniami profesji nauczycielskiej w tak szczególnym obszarze oświaty, jakim są szkoły artystyczne może znacząco wspierać współczesną pedeutologię. W tym też znaczeniu zakres moich zainteresowań i pól badawczych ma charakter hybrydalny, pomostowy między psychologią kształcenia, osobowości a pedagogiką szkolną i pedeutologią (zob. B. Śliwerski, 2014, s. 13–30). Moje przygotowanie psychologiczne pozwoliło mi głębiej wniknąć w mechanizmy związane kształtowaniem osobowości twórczych i kreatywnych postaw dzieci i młodzieży oraz ich nauczycieli w procesie dydaktyczno-wychowawczym. Tym samym wiedza psychologiczna sprawiła, że rozwiązałam pomyślnie wiele istotnych problemów pedagogicznych a sformułowane na podstawie badań konkluzje stanowiąc mogą podstawę do bardziej efektywnych działań edukacyjnych. To podejście interdyscyplinarne jest w moim przekonaniu koniecznością w badaniu złożonych zjawisk psychopedagogicznych i dalszego rozwoju nauk o wychowaniu.

Bibliografia

1. Chruszczewski M.H. (2006). Profile aktywności twórczej. Intelktualne i osobowościowe składniki uzdolnień plastycznych i muzycznych. *Ruch Pedagogiczny*, 3–4, 27–38.

2. Chruszczewski M.H. (2009). *Profile uzdolnień. Intelktualne i osobowościowe składniki uzdolnień plastycznych i muzycznych*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
3. Costa P.T., Jr., Somerfield M.R., McCrae R.R. (1996). Personality and coping: A reconceptualization. W: M Zeidner, N.S. Endler (ed.), *Handbook of Coping: Theory, Research, Applications* (s. 44–61). Toronto: Wiley.
4. Dąbrowska D. (2007). Ekstrawersja a style radzenia sobie ze stresem u kadry menadżerskiej średniego szczebla. W: J.F. Terelak (red.), *Stres zawodowy. Charakterystyka psychologiczna wybranych zawodów stresowych* (s. 220–233). Warszawa: Wydawnictwo UKSW.
5. Drost M. (2004). Swobodna twórczość plastyczna dzieci w młodszym wieku szkolnym W: M. Knapik, W.A. Sacher red. *Sztuka w edukacji i terapii*. Kraków Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
6. Endler N.S., Parker, J.D.A. (1990a). *Coping Inventory for Stressful Situations (CISS): Manual*. Toronto: Multi-Health Systems, Inc.
7. Endler, N.S., Parker, J.D.A. (1990b). Multidimensional Assessment of Coping: A critical evaluation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58(5), s. 844–854.
8. Giza T. (2006). *Socjopedagogiczne uwarunkowania procesów identyfikowania oraz rozwoju uczniów w szkole*. Kielce: Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej.
9. Gluska A. A. (2010). Charakterystyka pomocy psychologicznej w świetle trudności doświadczanych przez uczniów szkół muzycznych. W: M. Manturzevska, B. Kamińska, A. Gluska (red.), *Poradnictwo psychologiczne w polskich szkołach muzycznych* (s. 65–73). Warszawa–Bydgoszcz: Centrum Edukacji Artystycznej, Państwowy Zespół Szkół Muzycznych im. A. Rubinsteina.
10. Hooker K., Frazier, L.D., Monahan, D.J. (1994). Personality and coping among caregivers of spouses with dementia, *Gerontologist*, 34, s. 386–392.
11. Kumik E. (2012). Postrzeganie środowiska szkolnego przez absolwentów szkół muzycznych. W: A. Michalski (red.), *Tożsamość pedagogiki muzyki* (s. 242–250). Gdańsk: Wydawnictwo Athenae.
12. Kuśpit M. (2013). Społeczno-emocjonalne aspekty funkcjonowania uczniów uzdolnionych plastycznie. W: M. Kuśpit (red.), *Barwy twórczości* (s. 317–339). Lublin: Wydawnictwo UMCS.
13. Kuśpit M. (2015). Osobowość a style radzenia sobie ze stresem przez młodzież zdolną i uzdolnioną plastycznie. W: M. Kuśpit, A. Tychmanowicz, J. Zdybel (red.), *Twórczość. Kreatywność. Innowacyjność* (s. 135–146), Lublin: Wydawnictwo UMCS.
14. Łaszczyk M., Jabłonowska (red.). (2011). *Wokół problematyki zdolności T 1*. Warszawa: Wydawnictwo Universitas Rediviva.

15. Marek E. (2004). Arteterapia jako metoda wspomagająca pracę wychowawczą. W: M. Knapik, W.A. Sacher red., *Sztuka w edukacji i terapii*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
16. Nekano K. (1992). Role of personality characteristics in coping behaviors. *Psychological Reports*, 71, s. 775–813.
17. Nogaj A.A., Ossowski, R. (2017). Cechy osobowości uczniów szkół muzycznych a poziom otrzymywanego wsparcia społecznego. *Polskie Forum Psychologiczne*, 22 (1), s. 71–89.
18. Olejniczak E. (2013), Psychologiczne uwarunkowania rozwoju zdolności plastycznych u dzieci i młodzieży. *Zeszyty Psychologiczno-Pedagogiczne Centrum Edukacji Artystycznej*, 1, s. 41–44.
19. Popek S. (2001). *Człowiek jako jednostka twórcza*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
20. Popek S. (2010). *Psychologia twórczości plastycznej*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
21. Pufal-Struzik I. (2013). Wybrane aspekty tożsamości młodzieży zdolnej. W: M. Kuśpit (red.), *Barwy twórczości* (s. 299–316). Lublin: Wydawnictwo UMCS.
22. Salomońska A. (2001). Wymiar ekstrawersja – introwersja a style radzenia sobie ze stresem u kandydatów do pracy podczas rozmowy kwalifikacyjnej. *Niepublikowana praca magisterska*. Warszawa: Instytut Psychologii, UKSW.
23. Śliwerski B. (2014). Pedagogika na progu innych nauk społecznych, czyli o potrzebie powrotu do hybrydowych dyscyplin naukowych. W: W. Żłobicki (red.), *Transgresje w edukacji*, tom I (s. 13–30). Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
24. Tokarz A. (2005). *Procesy motywacyjne a dyspozycje do wybitnych osiągnięć w kontekście rozwoju*. W: W. Limont, J. Cieślakowska (red.), *Wybrane zagadnienia edukacji uczniów zdolnych. T. 2: Uczeń – nauczyciel – edukacja* (s. 35–59). Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
25. Więckowska-Kowalska A. (2017). Stres a przedmioty artystyczne w szkole plastycznej – refleksje pedagoga szkolnego. *Zeszyty Psychologiczno-Pedagogiczne Centrum Edukacji Artystycznej*, 4, s. 87–98.

Małgorzata Kuśpit